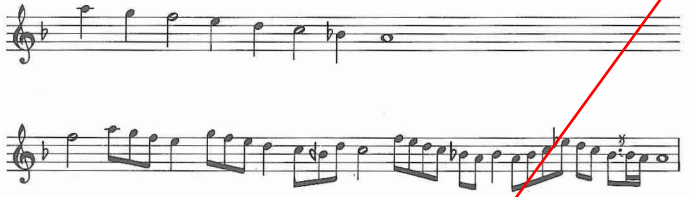ve kürdî makamının nağmeleriyle çok defa nîm-hisar perdesi de kullanılarak karar verilir. Donanımına, mûsiki nazariyatçılarından S. Arel, S. Ezgi ve E. Karadeniz ârıza olarak segâh bemolü koymuşlardır. Birleşik makamların özellikleri giriş bölümlerinden çok kararlarıyla ortaya çıktığından, burada donanıma karar kalıbı ârızalarının yazılması daha uygun olur. Makamın güçlüleri acem ve çârgâh perdeleri, durağı ise dügâh perdesidir. Bütün birleşik makamlar gibi inici seyir gösterir.

Acem-kürdî makamı dizisi ve seyir örneği

Altûnîzâde'nin zencîr usulündeki peşrevi, Zekâi Dede'nin remel usulündeki "Dildâr işitip velvele-i efgānım" mısraı ile başlayan bestesi, Kaptanzâde Ali Rızâ Bey'in devr-i hindî usulündeki "Leyl olur ki hüzn içinde her nefes bir âh olur" mısraı ile başlayan şarkısı bu makamda bestelenmiş meşhur eserlerdendir.

BİBLİYOGRAFYA :

S. Ezgi, *Türk Musikisi*, I, 229-230; IV, 264; H. Sadettin Arel, *Türk Musikisi Nazariyatı Dersleri*, İstanbul 1968, s. 119-120; M. Ekrem Karadeniz, *Türk Mûsikîsinin Nazariye ve Esasları*, Ankara 1983, s. 144, 566-567.

 Cinuçen Tanrıkorur

ACÎBE el-BAĞDÂDİYYE
(عجيبة البغدادية)

Acîbe bint Muhammed b. Ebî Gālib el-Bâkdârî el-Bağdâdiyye (ö. 647/1249-50)

Kadın muhaddis.

Dav'ü's-sabâh lakabıyla da bilinir. Bağdat'ta doğdu. Babasından ve zamanın meşhur âlimlerinden okudu. Abdullah b. Mansûr el-Mevsılî ve Ebü'l-Meâlî Muhammed el-Lemmâs'tan çeşitli kitaplar, hâfız Muhammed b. Ebû Bekir el-İsfahânî'den Begavî'nin *Şerḥu's-Sünne*'sini ve başka hadis kaynaklarını, Abdülhak el-Yûsufî'den de Şâfiî'nin *İḫtilâfü'l-ḥadîs̱*'i ile Buhârî'nin *et-Târîḫu'l-kebîr*'ini ve diğer çeşitli kitapları dinleyip rivayet etmiştir.

Acîbe, Mes'ûd es-Sekafî ve Ebû Abdullah er-Rüstemî tarafından kendilerine icâzet verilen âlimlerin son halkasını teşkil eder. Kendisinden de muhaddis Afîfüddin Muhammed el-Harrât, Sirâceddin Ebû Hafs Ömer el-Kazvînî ve Mahmûd b. Ali ez-Zâkifî gibi meşhur âlimler muhtelif kitapları rivayet etmişlerdir. Şeyhlerini ve isnadlarını ihtiva eden on cüzlük bir **meşyeha***'sı bulunmaktadır.

Doksan üç yaşlarında iken Bağdat'ta vefat etmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Zehebî, *Aʿlâmü'n-nübelâʾ*, XXIII, 232-233; İbnü'l-İmâd, *Şez̠erâtü'z-z̠eheb*, Kahire 1350-51, V, 238; Ziriklî, *el-Aʿlâm*, Kahire 1373-78/1954-59, V, 4-5; Kehhâle, *Aʿlâmü'n-nisâʾ*, Dımaşk 1378/1959, III, 257-258.

 Müctebâ Uğur

ÂCİL
(العاجل)

Âcil, **acl** (عجل) kökünden, "bir şeyi zamanından önce isteyen, aceleci" kimse mânasına ism-i fâil olup "şu anda mevcut olan, hazır bulunan şey" anlamına da gelmektedir. Bu ikinci anlamda, **ecl** (اجل) kökünden türeyen ve "gelecekte olacak, henüz vakti gelmemiş şey" mânasına gelen âcilin (الآجل) karşıtıdır.

Acl kökünden türeyen **âcil** kelimesinin müennesi olan **âcile** (العاجلة), Arapça'da "dünya" ve "dünya hayatı" mânasına kullanılırken **ecl** kökünden türeyen **âcilin** müennesi **âcile** (الآجلة) de "âhiret" mânasına gelmektedir. Dünya mânasına âcile kelimesi Kur'ân-ı Kerîm'de yalnız başına zikredildiği gibi (bk. el-İsrâ 17/18; el-İnsân 76/27), âhiret kelimesiyle birlikte, onun karşıtı olarak da geçmektedir (bk. el-Kıyâme 75/20). Ayrıca **acl** kökünün diğer bazı müştakları yanında, "çok aceleci" mânasına mübalağalı ism-i fâil olan **acûl** kelimesi de insanın fıtrî bir özelliği olarak Kur'an'da zikredilmiştir (bk. el-İsrâ 17/11).

BİBLİYOGRAFYA :

Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "ecl", "ʿacl" md.leri; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr* (nşr. Muhammed Züheyr eş-Şâvîş v.dğr.), Dımaşk 1384-88/1964-68, VIII, 441; Kurtubî, *el-Câmiʿ li-aḥkâmi'l-Ḳurʾân* (nşr. Ebû İshâk İbrâhim), Kahire 1386-87/1966-67, X, 226; XIX, 107, 150; *Lisânü'l-ʿArab*, "ecl", "ʿacl" md.leri; *Ḳāmus Tercümesi*, "ʿacl" md.

 Şevki Saka

ACLÂNİYYE
(العجلانية)

Rifâiyye tarikatının Muhammed b. Aclân el-Hüseynî'ye (ö. ?) nisbet edilen bir kolu (bk. RİFÂİYYE).

ACLÛN
(عجلون)

Ürdün'ün İrbit iline bağlı bir şehir.

Başşehir Amman'ın 73 km. kuzeybatısında, İrbit şehrinin güneyinde bulunmaktadır. Doğuda Hamâd, batıda Gavr, kuzeyde Yermük ve güneyde Vâdizzerkā ile çevrilidir; denizden yüksekliği 1000 m. kadardır. Nüfusu 1983'te 30.000 civarında olup çoğunluğunu Filistinli göçmenler teşkil etmekteydi.

Aclûn'un tarihî kalesi

Hulefâ-yi Râşidîn dönemindeki fetihlerle müslümanların eline geçen Aclûn'da Selâhaddîn-i Eyyûbî devrinde, Haçlılar'ın hücumlarına karşı müdafaa gayesiyle kumandan İzzeddin Üsâme tarafından 1184'te bir kale inşa edilmiştir. Bu sebeple şehir daha sonraları Kal'atül-aclûn olarak da anılmıştır. Aclûn, Memlükler devrinde Şam'a bağlı bulunuyordu. Sultan Baybars (1260-1277) burada siyasî rakiplerini hapsetmek için bir zindan yaptırdı. 1260 yılında Moğollar Aclûn'u yağmaladılar ve kalesini tahrip ettiler. Baybars'ın bölgeyi tekrar ele geçirmesi üzerine Aclûn Kalesi'nin onarımı için Emîr İzzeddin Aybek görevlendirildi. 1261'de tamir edilen ve yeni burçlar eklenerek genişletilen kale Kahire, Şam ve Irak arasında ticaret kafilelerinin ulaşımında önemli bir transit merkezi haline geldi. Sultan Baybars Aclûn'da bugüne intikal eden bir de mescid inşa ettirdi (1264). Memlük Sultanı Kalavun devrinde (1279-1290) Aclûn, hareketli çarşıları, bağ ve bahçeleri ile büyük bir şehirdi. Ancak 1328'de bir sel felâketi sonunda harabe haline geldi. Fakat çok geçmeden Şam Valisi Seyfeddin Tengiz b. Abdullah tarafından yeniden inşa ettirildi. Kudüs'ten Şam'a giderken bu bölgeden geçen İbn Battûta (ö. 1377), Aclûn'daki çarşı pazarların çokluğundan ve kalesinden övgüyle bahseder.

Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferi sırasında Osmanlı topraklarına katılan Aclûn, idarî bakımdan Şam eyaletine bağlı bir sancak haline getirildi. 1596 senesi **tahrir***ine göre Aclûn sancağında sekiz nahiye bulunuyordu ve nüfusu toplam 34.645 idi. Yine bu tahrire göre padişah ve sancak beyi hassı (bk. **HAS**) olan Aclûn, on yedi **zaîm*** ve kırk iki sipahi çıkarmakta idi. XVI. yüzyılda Aclûn'daki bazı emlâk, Memlük Sultanı Berkuk'un Mısır'daki medresesi için tahsis edilen vakıflar arasında bulunmaktaydı. Evliya Çelebi'ye göre, XVII. yüzyılda Aclûn sancağı beyinin 26.000 yük akçelik hassı vardı. Sancak beyinin yetiştirmekle yükümlü olduğu 1200 asker ise seferden muaf olmaları karşılığında Şam hacılarının yol emniyetini sağlamakla görevli idiler. XIX. yüzyılın sonlarında Suriye vilâyetinin Havran sancağına bağlı bir kaza statüsünde bulunan Aclûn'un önemi giderek azaldı. Bu dönemde nüfusu 30.000 olan Aclûn kazasının merkezi, Şeria nehrine dökülen Aclûn çayının kenarında kurulmuş olan İrbit idi. İrbit şehrinin giderek gelişmesi ve 1964'te merkez olması üzerine Aclûn buraya bağlandı.

Aclûn'a nisbetle anılan birçok âlim yetişmiştir. Bunlar arasında en tanınmışı, *Keşfü'l-ḫafâ'* müellifi İsmâil b. Muhammed el-Aclûnî'dir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Battûta, *Tuḥfetü'n-nüẓẓâr* (nşr. Ali el-Muntasır), Beyrut 1405/1985, I, 80; Kâtip Çelebi, *Cihânnümâ*, İstanbul 1145, s. 570; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, IX, 518-519; *Ḳāmûsü'l-a'lâm*, IV, 3132; V. Cuinet, *La Turquie d'Asie*, Paris 1894, IV, 487-491; G. Adam Smith, *The Historical Geography of the Holy Land*, London 1895, s. 536, 553; Celâl Tevfik Karasapan, *Filistin ve Şarkü'l-Ürdün*, İstanbul 1942, II, 215; Wolf-Dieter Hütteroth, *Palästina und Transjordanien im 16. Jahrhundert*, Wiesbaden 1978, s. 13, 20, 76-79; Ahmed Atıyyetullah, *el-Ḳāmûsü'l-İslâmî*, Kahire 1399/1979, V, 290 vd.; Yûsuf Derviş Gavânime, *et-Târîḫu's-siyâsî li-Şarḳi'l-Ürdün fi'l-ʿaṣri'l-Memlûkî, el-Memâlîki'l-baḥriyye*, Amman 1982; Mehmet İpşirli – Muhammed Dâvûd et-Temîmî, *Evḳāf ve emlâkü'l-müslimîn fî Filisṭîn*, İstanbul 1402/1982, s. 94; J. T. Reinaud, *Géographie d'Aboulféda*, Paris 1883 — Frankfurt 1985 (nşr. Fuat Sezgin), II/2, s. 22-23; D. Sourdel, "ʿAdjlūn", *EI²* (İng.), I, 208.

 İDRİS BOSTAN

ACLÛNÎ, İsmâil b. Muhammed
(اسماعيل بن محمد العجلوني)

Ebü'l-Fidâ İsmâîl b. Muhammed b. Abdilhâdî el-Cerrâhî el-Aclûnî (ö. 1162/1749)

Yaşadığı devrin Şam muhaddisi.

1087'de (1676) Aclûn'da doğdu. Cerrâhî nisbesini, soyunun meşhur sahâbî Ebû Ubeyde b. Cerrâh'a ulaşmasından dolayı almıştır. İlk öğrenimini memleketinde tamamladıktan sonra on üç yaşlarında iken Şam'a giderek devrin ünlü âlimlerinden İslâmî ilimleri tahsil etti. 1707 yılında hilâfet merkezi olan İstanbul'a gitti. Bir sene sonra, Osmanlı Devleti tarafından Şam Emevî Camii müderrisliğine tayin edildi. Vefatına kadar kırk yılı aşkın bir müddetle bu vazifeyi yürüttü. Şâfiî fıkhı yanında şiire ve Arap gramerine de vukufu vardı. *Silkü'd-dürer*'de (I, 261-272) şiirlerinden çeşitli örnekler bulunmaktadır. Aclûnî Şam'da vefat etti.

Eserleri. 1. ***Keşfü'l-ḫafâ'**** *ve müzîlü'l-ilbâs*. Halk arasında yaygın olan hadislerin, hadis diye bilinen hikmetli sözlerin ve mevzû hadislerin alfabetik olarak yer aldığı eserde bu hadis ve sözlerin doğruluğuyla ilgili açıklamalar da vardır. **2.** *el-Feyżü'l-cârî*. Yarım kalmış bir *Ṣaḥîḥ-i Buḫârî* şerhidir. Daha önceki Buhârî şerhlerinin bir nevi özeti mahiyetinde olan eser, müellifin vefatı sebebiyle "Kitâbü't-tefsîr"de kalmıştır. **3.** *ʿİḳdü'l-cevheri'ṡ-ṡemîn fî erbaʿîne ḥadîṡen min aḥâdîṡi Seyyidi'l-mürselîn. Evâ'ilü'l-ʿAclûnî* ve *el-Erbaʿûne'l-ʿAclûniyye* diye de bilinen bu eser kırk ayrı kitaptan alınan kırk hadisi ihtiva etmektedir. Kahire'de basılan (1322) eserin başka birçok baskıları da vardır. Eserin Cemâleddin el-Kāsımî tarafından yapılan *el-Fażlü'l-mübîn ʿalâ ʿİḳdi'l-cevheri'ṡ-ṡemîn* adlı şerhini Âsım Behcet el-Beytâr neşretmiştir (Beyrut 1403/1983). **4.** *Ḥilyetü ehli'l-fażl*. Hocalarının hal tercümelerini anlattığı bu eserin Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Dârülmesnevi, nr. 63) altmış sekiz varaklık bir nüshası bulunmaktadır. **5.** *Şerḥu'l-ḥadîṡi'l-müselsel bi'd-Dımaşḳıyyîn*. **6.** *el-Fevâ'idü'd-derârî fî tercemeti'l-İmâm el-Buḫârî*. Eserin bir nüshası İskenderiye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (bk. *GAL*, II, 399). **7.** *Şeẕe'r-ravżı'l-bedîʿi'l-müdrik fî ziyâreti's-seyyide Zeyneb ve seydî Müdrik*. İskenderiye Kütüphanesi'nde bir nüshası bulunan eserin (bk. *GAL*, II, 399) adı *Hediyyetü'l-ʿârifîn*'de *ʿUrfü'z-zerneb bi-tercemeti seydî Müdrik ve's-seyyide Zeyneb* şeklinde geçmektedir. **8.** *İstirşâdü'l-müsterşidîn li-fehmi'l-fetḥi'l-mübîn ʿalâ şerḥi'l-Erbaʿîn li'n-Nevevî*. **9.** *Esne'l-vesâ'il bi-şerḥi'ş-Şemâ'il*. **10.** *Naṣîḥatü'l-iḫvân fîmâ yeteʿalleḳu bi-receb ve şaʿbân ve ramażân*.

İsmâil b. Muhammed el-Aclûnî'nin *Ḥilyetü ehli'l-fażl* adlı eserinin ilk sayfası (Süleymaniye Ktp., Dârülmesnevi, nr. 63)

